

ÇEVRE İÇİN OMBUDSMANLIK VEYA ÇEVRE OMBUDSMANLIĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation on Ombudsman for the Environment or
Environmental Ombudsman

Prof. Dr. Gülizar ÇAKIR SÜMER*

Geliş Tarihi: 1.04.2024 | Yayına Kabul Tarihi: 12.07.2024

Öz

Çevre sorunları ve riskleri günümüz toplumu için daha sık karşılaşılabılır ve tehlikeli hale gelmektedir. Ayrıca çevresel sorunların ulaştığı boyut, çatışma risklerini artırmaktadır. Bu nedenle kaynağı ne olursa olsun çevre sorunlarının önlenmesi ve çevreye karşı kötü karar ve uygulamaların ivedilikle ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun için kendiliğinden ya da şikâyetlerle harekete geçip, denetleme ve soruşturmaları yapacak mekanizmalara olan ihtiyaç artmaktadır. Bu mekanizmalardan en etkin olanı orak olarak ombudsmanlıklar öne çıkmaktadır. Çevreye yönelik şikâyetlerin iletildiği genel ombudsmanlıklara ek olarak çevre alanında uzman ombudsmanlıklar da faaliyette bulunmaktadır. Çevre ombudsmanlıkları, idari kontrol açısından gereklidir.

Bu makalenin amacı, ortaya çıkan çevre sorunlarının önlenmesi ve kamu yönetiminin çevreye yönelik kötü karar ve uygulamalarının ortadan kaldırılmasında ombudsmanlık mekanizmalarının işlevlerini

Abstract

Environmental issues and risks are becoming more frequent and dangerous for today's society. In addition, the scale of environmental problems increases the risk of conflicts. Therefore, it is imperative to prevent environmental problems and promptly eliminate poor decisions and practices regarding the environment, regardless of their source. The need for mechanisms to take action spontaneously or in response to complaints and to conduct inspections and investigations is increasing. Among these mechanisms, ombudsman institutions stand out as the most effective. In addition to general ombudsman institutions where complaints related to the environment are addressed, specialized environmental ombudsman institutions also operate. Environmental ombudsman institutions are necessary from the perspective of administrative control.

The aim of this article is to emphasize the functions and importance of ombudsman mechanisms in

* İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gulizar.sumer@inonu.edu.tr, ORCID:0000-0001-6642-5130.

ve önemini vurgulamaktır. Bu makale, mevcut literatürün gözden geçirilmesi ve çevre ombudsmanlığına ilişkin uluslararası örneklerin incelenmesine dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Ombudsman, Çevre Ombudsmanı, Çevre için Ombudsmanlık

preventing emerging environmental problems and eliminating poor decisions and practices of public administration regarding the environment. This article is based on a review of the existing literature and an examination of international examples related to environmental ombudsman institutions.

Key words: Environment, Ombudsman, Environmental Ombudsman, Ombudsman for the Environment

GİRİŞ

Coğrafyası genişleyen ve etkileri giderek artan çevre sorunları, bu sorunlar karşısında bireysel düzeyden ulusal ve küresel düzeye kadar tüm aşamalarda katkı yapılmasını gerektirmektedir. Etki alanı ve zararları artan çevre sorunları karşısında çevrenin korunup geliştirilmesi beklentileri artmaktadır. Bunun için çevre hukukunun ve yönetişiminin daha etkili hale getirilmesi önemlidir. Yani mevzuattan politikaya ve uygulamaya kadar ciddi bir değişim gereği ve beklentisi vardır.

Sorunların giderek karmaşıklaşması, sorunlar karşısında acil önlemlerin alınmasını gerektirmektedir. Bu noktada çevrenin korunup, geliştirilmesi, çevre zararlarının ya da muhtemel zararların ivedilikle önlenmesi gerekir. Ancak sorunların ilgili makamlara iletilmesi ve çözümü uzun zaman almaktadır. Hızlı olmak, çabuk karar almak ciddi derecede öneme sahiptir.

Günümüz toplumunda kamu yönetiminin karmaşıklaşması ve bürokratik işlemlerin artması, yönetimi vatandaş taleplerine karşı hızlı ve etkili cevap verme zorunluluğu altına sokmaktadır. Kamu yönetiminin artan iş yükü ve vatandaşın yönetimin eylem ve işlemlerine karşı hak arama çabası ya da ihlallerin giderilmesi beklentisi, yöneten ve yönetilenler açısından süreçlerin akışını hızlandırmayı gerektirmektedir. Bu noktada kamu yönetimin kim tarafından denetleneceği sorusunun cevabı, büyük oranda yine kamu yönetimi içerisinde yer alan

“ombudsmanlık” kurumu olarak belirginleşmektedir. Kamu yönetiminin eylem ve işlemlerinin denetime tabi tutulması demokrasi açısından ciddi bir dönüşümün ifadesidir. Bunun için bugün öne çıkan kurum ombudsmanlıktır.

Hak ihlalleri ve kötü işleyişlere karşı hemen her alanda hizmet veren bir denetim mekanizması ve adaletin sağlayıcısı olarak çalışan ombudsmanlıkların görev alanları değişmekte ve daha alt kategorilerde uzmanlık ombudsmanları hizmet etmektedir.

Çevresel anlaşmazlıkların karmaşıklığı, artan şikâyet hacmi ve çevresel anlaşmazlıkları çözmek için özel uzmanlık gereksinimine olan ihtiyaç, genel bir ombudsman üzerinde aşırı yük oluşturarak düzgün bir şekilde işlev görmesini engelleyebilir. Bu gerekçelerle çevre konularına yönelik görev yürüten genel ombudsmanlıklara ek olarak çevre ombudsmanlıkları oluşturulmaktadır. Çevre ombudsmanının önemi, çevre konusunda kamu yönetimiyle vatandaş arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözümü ve halk savunuculuğunu yapması konularında belirginleşmektedir.

Bu çalışma, çoğu ülkede eski bir geçmişi olmamasına rağmen giderek yaygınlaşan ombudsmanlık kurumlarının çevre alanındaki rol ve görevleri ile sadece çevre alanında faaliyette bulunan “çevre ombudsmanlığı”nın görev ve işlevlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç, farklı ülke örnekleri üzerinden ortaya konulmaktadır.

1. OMBUDSMANLIK KURUMU: İŞLEVLERİ VE FAALİYET ALANLARI

‘Ombudsman’ kelimesine İsveççe “halkın veya belli bir insan grubunun temsilcisi” anlamına gelen bir terim kaynaklık etmektedir. Ombudsman ofisinin modern biçimi, 1809 İsveç Anayasası ile parlamentoyu ve hükümetteki kamu yönetimini denetlemek üzere kurulan Adalet Ombudsmanı ile ortaya çıkmıştır (Ayeni, 2005: 6). Ombudsman kurumları, vatandaşlara yakın olmaları nedeniyle sivil toplumun görüşlerinin alınması ve kamu idarelerine iletilmesi konusunda etkili bir mekanizmadır.

Bir ombudsmanlık makamının işlevi belirli bir ülkenin siyasi kültürüne ve tarihi bağlamına göre şekillenirken, bu kurumların hemen hemen hepsinde bazı ortak temalar ortaya çıkmaktadır. Kamu yönetiminin gözetimini yapan bağımsız

bir görevli ya da görevliler komitesinden oluşmaktadır. Bireysel vakaları, idari prosedürleri ve ilgili sistemseller değişiklikleri araştırma, raporlama ve önerilerde bulunma yetkisine sahiptir (Aveni, 2005: 6).

Şikâyetler, bir kuruluşun kamuya karşı hesap vermesini sağlamanın önemli bir yoludur. Aynı zamanda kurumsal performansın ve çalışan kişilerin davranışlarının gözden geçirilmesi için değerli ipuçları sunmaktadır (Ombudsman Western Australia, 2020). Ombudsman, kamu yönetiminin eylem ve işlemleri karşısında vatandaşlardan gelen şikâyetleri belli süreç ve yöntem çerçevesinde inceleyen, aynı zamanda yönetimin aksayan taraflarını gideren resmi ve yasal bir kuruluştur (Parlak ve Doğan, 2016: 7, 13). Ombudsmanlık makamları anayasal düzeydeki kamu kurumları olarak halkın temel haklarını korumak amacındadır. Yasama, yürütme ve yargıdan bağımsızdırlar (ECLAC, 2018: 111).

Ombudsman, kamu kurumlarına karşı yapılan şikâyetlere ilişkin tarafsız soruşturmalar yürüten harici ve bağımsız bir mekanizmadır. Yönetim ile vatandaş arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için adli süreçlerden farklı özelliklere sahip alternatif bir yol sunarak mahkemelerin tamamlayıcısı olarak görev yapmaktadır. Hukuken bağlayıcılığı olan kararlar alamamakla birlikte, kötü yönetim uygulamaları karşısında hem şikâyetçi olunmakta hem de yönetim açısından kabul edilebilir çözümler ortaya konulmaktadır (Diamandouros, 2021).

Bağlayıcı karar verememesine rağmen sorunların adli merciler yerine ombudsmana getirilmesinde avukat parasına gerek olmaması ve aleyhte karar verilse dahi mahkeme masraflarının ödettilmemesi (Diamandouros, 2011) gibi avantajları olması, bu kurumlara başvurunun en önemli nedenlerindedir. Ombudsmanın en büyük avantajı, şikâyetleri usulsüz davranışla suçlanan devlet kurumlarından bağımsız olarak incelemesidir (Ruppel-Schlichting, 2022: 693).

Ombudsmanlık kurumlarının görevleri, hak ve özgürlüklerin korunması, kötü yönetimin önlenmesi, yönetim ile vatandaş ilişkilerinde hakkaniyetin gözetilmesi ve iyi ilişkilerin geliştirilmesidir (Avşar, 2012: 113-118). Halkı, hak ihlallerine, yetkilerin kötüye kullanılmasına, haksız kararlara ve kötü yönetime karşı korumaktır. Hükümetin eylemlerini daha şeffaf ve yönetimini halka karşı daha hesap verebilir hale getirirken, kamu yönetiminin iyileştirilmesinde de giderek daha önemli bir rol oynamaktadırlar (IOI, 2024). Vatandaşlar ile devlet kurumları arasında bir irtibat kurucu veya arabulucudur. Ombudsmanlık hizmeti, ücretsiz

olarak sağlanmaktadır(Provo city, 2024). İkna ve caydırma gücü ise ombudsman kurumunun en önemli araçlarıdır.

Ombudsmanın rolü çoğunlukla şikâyetlerle ilgilenmeye indirgenmekle birlikte bundan daha fazlasını içermektedir. İnsan haklarının korunması, iyi yönetim, politika oluşturma ve yolsuzluğun önlenmesinde ve daha katılımcı dostu bir kamu yönetiminin hayata geçirilmesinde etkilidir. Politika oluşturma ve değiştirme önerileriyle devletin işleyişindeki eksikliklerin ve toplumsal çatışmaların giderilmesine katkıda bulunur. Demokrasinin güçlendirilmesi ve devlet kurumlarının modernizasyonunda etkilidir (Bizjak, 1999: 1).

Ombudsman sadece tek seferlik olaylardan kaynaklanan kötü hizmet sunumuna ilişkin bireysel şikâyetleri incelemekle kalmamakta, aynı zamanda kamu kurumlarındaki daha sistematik sorunların kökenlerini de araştırıp ortaya çıkarmaktadır (Girindrawardana, 2015: 1). Kamu yönetiminin başarısındaki en önemli ilkelerden biri kamu kurumlarının, görevlerini yerine getirirken yasalara uymasıdır. Aksi durum adaletsizliğe ve düzensizliğe sebebiyet verir. Ombudsman sadece anlaşmazlıkları çözmekle kalmamakta, aynı zamanda devletin kendi yasalarına uymasını da sağlamaktadır (Mwangonde, 2019: 103). Kamu yönetimi örgütünün yasalara aykırı işlemlerinin düzeltilmesi, daha iyi hizmet sunmasını sağlayacak ilke ve süreçlerin belirlenmesi amacıyla ilgili kurumlara tavsiyede bulunarak, vatandaş kadar yönetim örgütüne de katkı sunmaktadır.

Ombudsmanların elinde birtakım emredici yumuşak güçler bulunmaktadır. Bu yumuşak güçler resmi ve gayri resmi olmak üzere iki kategoriye ayrılır. Resmi yumuşak güçler bir şikâyetin soruşturulmasını, kendi inisiyatifiyle yapılan soruşturmaları, kınamaları ve tavsiyeleri içerirken; gayri resmi yumuşak güçler hem geleneksel hem de çevrimiçi medya faaliyetlerini içerir. Yumuşak olmalarına rağmen bu yetkiler esnek olduklarından ve tipik olarak mahkemede itiraz edilemeyeceklerinden genellikle güçlü olabilirler(European Network of Ombudsmen, 2019).

Ombudsmanın etkisi birçok faktöre bağlıdır. Bu faktörler arasında kurumun konumu, ülkenin demokrasi ve hukukun üstünlüğü düzeyi ile ekonomik kalkınma sayılabilir. Yani ombudsmanlığın, devletin üst kurumlarından biri olarak anayasaya dayandırılması önemlidir. Hukukun üstünlüğü ilkesiyle yönetilen demokratik bir ülke ortamının olması gerekir. Sosyal hakların kullanılması ve 'insan onuruna

yakışır bir yaşamın' garanti altına alınmasında ülkenin ekonomik gücü önemli etkiye sahiptir. Kaynaklar az ise imkânların da sınırlı(Bizjak,1999: 1) olacağını unutmamak gerekir.

Ombudsmanlık kurumunun devlet örgütlenmesi içerisinde yer alması demokratik dönüşümler açısından önemli bir başarı olarak kabul edilmelidir. Ombudsman, devlet kurumlarının ve görevlilerinin faaliyetlerinde hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi için önemli bir mekanizmadır(Olenev, 2021: 2-3). Bu derece önemli işlevlere sahip olması ombudsmanlara duyulan ihtiyacı artırarak, ombudsmanların ulusal ve uluslararası örgütlenmelerine yönelik önemli gelişmeleri ortaya çıkarmaktadır. Sayıları giderek artan genel ombudsmanlara ek olarak uzmanlık ombudsmanları da artmaktadır.

Ombudsman, herhangi bir ülkenin siyasi ve hukuki sistemlerine en iyi şekilde uyum sağlanabilen esnek bir kurumdur. Bu nedenle, ombudsman kurumu birçok ülkede kurulmuştur. Afrika, Asya ve Latin Amerika gibi çok sayıda ülkede, klasik ombudsmanın özellikleri korunurken, kurumun ülkenin siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarına uyacak şekilde değiştirildiği görülmektedir(Amollo, 2016: 205).

Dünyada ombudsman kurumlarının sayısı net olarak bilinmemekle birlikte en azından geçen zamanın bu kurumların sayısında önemli bir artışa neden olduğu ifade edilebilir. Şöyle ki 1997'de dünyada yaklaşık 75 ülkede ulusal, bölgesel ya da yerel düzeylerde ombudsman ofisleri kurulmuştur(Jamesion, 1997: 4). 2016'da ise ombudsman bulunan ülke sayısı 150'yi geçmiştir. Avrupa ülkelerinin 49'undan 47'sinde ombudsman vardır. Afrika'da 47, Latin Amerika'da 14, Asya'da 17, Avustralya ve Pasifik Bölgesi'nde 11 ve Kuzey Amerika'da 4(Amollo, 2016: 207) ombudsman kurumu bulunmaktadır.

1978 yılında kurulan Uluslararası Ombudsman Enstitüsü (IOI), dünya çapında 100'den fazla ülkede 200'den fazla Ombudsman kurumunun işbirliğine yönelik küresel tek kuruluştur. IOI Afrika, Asya, Avustralya ve Pasifik, Avrupa, Karayipler ve Latin Amerika ve Kuzey Amerika olmak üzere altı bölgesel bölümde örgütlenmiştir (International Ombudsman Institute, 2024). Ayrıca Uluslararası Ombudsmanlık Derneği (IOA) bulunmaktadır.

Ombudsmanlık kurumu çeşitli alanlara yönelik faaliyetleriyle bilinmektedir. Farklı sorunlara yönelik şikâyetler alınmakta, soruşturmalar yürütülmekte ve çözümler

üretilmeye çalışılmaktadır. Genel olarak her konuda şikâyetlerin yapıldığı klasik ombudsmanlıklar arasında Halkın Savunucusu(Arnavutluk), Kamu Denetçiliği Kurumu(Türkiye), Vatandaş Ombudsmanı(Andora), Parlamento Ombudsmanı (Danimarka, İzlanda, Birleşik Krallık), Medeni Ombudsmanlık(Norveç), Federal Ombudsmanlık(Avustralya) örnek olarak gösterilebilir.

Ombudsmanın başarılı bir model olması aynı zamanda çeşitlenmesine ve farklı alanlarda uzmanlaşmasına neden olmuştur. Yani klasik ombudsmanlıklar dışında sadece belli konuya yönelik faaliyette bulunan ombudsmanlıklar ortaya çıkmaktadır. Belli bir konuya yönelik ombudsmanlık kurumlarının ortaya çıkmasında iki neden olduğu söylenebilir. Birincisi ilgili konuya yönelik ihlal ve kötü işleyişlerin söz konusu olması, diğeri ise konuya yönelik ilgi veya bilinç düzeyinin artmış olmasıdır(Özden, 2005: 51). Belli bir alanda uzmanlaşmış ombudsmanlıklara İnsan Hakları Ombudsmanı, Çocuk Ombudsmanı, Engelli Ombudsmanı, Yerel Yönetim Ombudsmanı, Yargı Ombudsmanı, Gelecek Nesiller Ombudsmanı, Üniversite Ombudsmanı, Enerji Ombudsmanı, Orman Güvenliği Ombudsmanı, Konut Ombudsmanı ve Çevre Ombudsmanı gibi örnekler verilebilir.

2. ÇEVRE OMBUDSMANLIĞI VEYA ÇEVRE İÇİN OMBUDSMANLIK

Bazı sorunlar mağdurların veya yararlanıcıların ikamet ettiği yargı bölgesinin hukuk sistemi veya tahkim organları aracılığıyla ve tarafların tasarrufuna bağlı olarak çözülebilmektedir. Ancak çoğu durumda yasal prosedürler genellikle yorucu ve maliyetli olmaktadır. Oysa pek çok çatışma, çekişmeli olmayan ve yargısal olmayan soruşturma ve/veya arabuluculuk mekanizmaları yoluyla daha hızlı ve etkili bir şekilde çözülebilmektedir(Haren, 2003). Bu alanda en etkili mekanizma olarak görülen ombudsmanlık kurumu, kamu yönetiminin ve işleyişinin gerektirdiği değişimlerle birlikte artan vatandaş mağduriyetleri karşısında yoğun şikâyetler ve denetimlerle arabuluculuk yapıp çözüm üretilmesine katkı sağlamaktadır. Ancak artan iş yükü veya yaşanan gelişmeler karşısında uzmanlık ombudsmanlıklarının oluşması gerekli hale gelmektedir.

Uzmanlaşmış bir ombudsman, klasik bir ombudsmanın rolünü, belirli bir konu alanında oynamaktadır. Uzmanlaşmış ombudsman, refah devletlerinde idari alanın genişlemesi ve büyük bir iş yüküyle başa çıkma ihtiyacı sonucu ortaya

çıkılmaktadır. Bir uzmanlaşmış ombudsman, özellikle yoğun nüfusa sahip yargı alanlarında, klasik ombudsmanın ağır iş yükünü azaltabilme ve halk ile idari kurumlar arasındaki anlaşmazlıklara çözüm üretebilme yeteneğindedir (Shindo, 2013: 5-6). Ombudsman kurumları, çevre mevzuatının ve diğer çevresel önlemlerin daha iyi uygulanması ve iyi çevre yönetimini teşvik etmede önemli etkilere sahiptir. Genel bir ombudsmanlık çevre konusuyla ilgili şikâyetlerle harekete geçip, yaptığı araştırma ve denetimlerle, yönetimin ihmallerinin giderilmesine çalışmaktadır.

Genel amaçlı ombudsmanlıklar içerisinde çevreye yönelik birimler oluşturularak işleyiş sağlanmaktadır. Bu genel ombudsmanlıklarda yer alan çevreyle ilgili birimler ülkelere göre farklı adlar almaktadır. Bunlara örnek olarak, Kolombiya'da Kolektif ve Çevresel Haklar Delegatesi, Ekvador'da İnsan Hakları ve Doğa Birimi, Panama'da Ekolojik İşler Departmanı, Paraguay'da Çevre Departmanı, Peru'da Çevre, Kamu Hizmetleri ve Yerli Halklar Bölümü (ECLAC 112-114) verilebilir.

Ombudsman kurumlarının çevre konusunda benimsedikleri çeşitli yaklaşımlar vardır. Bunlar (International Ombudsman Institute, 2018: 5): Çatışmacı araçlar (eylemleri eleştirmek), danışma araçları, reaktif yaklaşım (araştırmalar yaparak önerilerde bulunmak), proaktif eylemler (yeni sorunlar hakkında farkındalık yaratmak), öngörü (yeni mevzuat geliştirme aşamasında hükümeti ikna etmeye çalışmak), sonradan harekete geçmek (yeni mevzuat yürürlüğe girdikten sonra tavsiyelerde bulunmak) ve aracı rol olarak sıralanabilir.

Ombudsmanlık ofislerinin çevre konusundaki etkinliği, özellikle daha iyi bir çevre yönetimi ve ekosistemdeki olağandışı küresel değişikliklerle birlikte iyi planlanmış bir sosyal etkileşim için uyarlanabilir bir kapı olma (Albasha, 2018) rolünü güçlendirmektedir. Çevre konularındaki hassasiyet, çevrenin ombudsmanlık içinde ele alınan bir konu olmasına ve çevre ombudsmanlığı gibi bir uzmanlık ombudsmanının kurulmasına gerekecektir.

2.1. Çevre Ombudsmanlığı

Çevre konusunda uzmanlaşmış bir ombudsmana olan ihtiyaç hemen her ülkede arttığı gibi böyle bir ombudsmanın varlığı da çeşitli açılardan gerekli hale gelmektedir. Çevre ombudsmanının varlığını gerektiren çeşitli nedenler vardır: (Shindo, 2013: 212-213) Bunlardan birincisi, genel ombudsmanın iş yükünün çok ve değerlendirme kalitesinin yetersiz kalabilmesidir. İkincisi, çoğu

zaman karmaşık çevresel idareyi denetlemek genel ombudsmanın sahip olmadığı yeterli bilimsel uzmanlığa çevre ombudsmanının sahip olabilmesidir. Bir diğeri ise bu iki kurumun koruduğu hakların doğasının farklı olmasıdır. Şöyle ki genel olarak ombudsman, idari makamların insan haklarının ihlallerine karşı halkın haklarını korumakla görevlidir. Çevre ombudsmanının ise, bireysel değil kolektif bir niteliğe sahip olan çevresel hakları koruması ve hükümetin uygun müdahale yapmasını sağlaması beklenmektedir

Çevreye ilişkin şikâyet ve denetleme faaliyetleri genel ombudsmanlık içerisinde yürütülmekte iken bugün gelinen aşamada sayıca az olsa da bazı ülkelerde çevre ombudsmanlığı gibi uzmanlaşmış bir kurumun varlığı söz konusudur. Çevre ombudsmanlarına şu örnekler verilebilir: Çevre Ombudsmanlığı(Yeni Zelanda), Çevre Ombudsmanı(Filipinler), Çevre Koruma Ombudsmanı(Viyana), Kanada'nın Ontario eyaletinde "Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Ombudsmanı, Gelecek Kuşaklar İçin Çevre Koruma Ombudsmanlığı-Yeşil Ombudsman (Macaristan), Çevresel Adalet Ombudsmanı(ABD-Colorado)- Çevre Kalitesi Ombudsmanı(ABD-Louisiana) ve Ulusal Çevresel Şikâyet Komitesi (Kenya).

Çevre ombudsmanlığının ulusal düzeyde olduğu kadar küresel düzeyde de örgütlendiği görülmektedir. Uluslararası Çevre ve Kalkınma Ombudsmanı Merkezi-OmCED(International Ombudsman Centre for the Environment and Development) çevre, doğal kaynaklar ve sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin çatışmaların uluslararası veya sınır ötesi boyutta önlenmesi ve çözümü için çalışmaktadır. Dünya Konseyi ve Dünya Koruma Birliği – IUCN tarafından ortaklaşa kurulmuştur. Çalışmalar Dünya Konseyi tarafından yürütülmektedir.

2.2. Çevre Ombudsmanlığının Amaçları ve Görevleri

Çevre sorunlarının artması ve kamuoyunda artan çevre sorunlarına yönelik ilgi ve endişe, çevre ombudsmanlığının kuruluşunda etkili bir faktördür. Çevre konularının önemi arttıkça ve toplumun beklentileri değiştikçe, daha fazla ülke çevre denetim mekanizmalarını güçlendirmeye ve çevre ombudsmanlığı gibi kurumları oluşturmaya yönelmektedir.

Çevre ya da yeşil ombudsman, çevre ve doğanın sürdürülebilirliğini ve iyileştirilmesini sağlamak için yasal düzenlemelerin ortaya çıkışını ve uygulamasını kontrol ederek, sağlıklı bir çevre temel hakkının korunmasını sağlamak(Haász, 2019: 238) amacındadır. Çevre ombudsmanlığı çevreyi ve doğal kaynakları

korumakla görevli kamu görevlileri ya da kurumun hukuka aykırı eylem ve ihmallerini ele alabilir. Çevresel yasaları ihmal eden herhangi bir eylem veya ihlal varsa bu duruma ilişkin bilgi alıp, araştırma yapabilirler(ÖKOBÜRO, 2019).

Macaristan'da 1996'da ombudsmanlık kurulmuş ve sonrasında özel amaçlı olarak bazı ombudsmanlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, 2007'de kurulan Gelecek Nesiller Ombudsmanı'dır. 2011'de tek çatı altında Temel Haklar Komiserliği olarak yeniden birleştirilmişlerdir. Bu kapsamda komiser ve yardımcısı olan Gelecek Nesiller Ombudsmanı sağlıklı çevre hakkının, beden ve ruh sağlığının korunması hakkının ve doğal ve kültürel varlıkların korunmasından sorumludur(OHCHR, 2024). Ulusal ve yerel yasama faaliyetlerini inceleme; politika ve yasa önerilerini izleyerek bunların çevreye ciddi veya geri dönüşü olmayan bir tehdit oluşturmadığından veya gelecek nesillerin çıkarlarına zarar vermediğinden emin olma yetkilerine sahiptir. Hükümet dâhil herhangi bir kamu örgütüne, bağlayıcı olmayan önerilerin(Office of the Commissioner for Fundamental Rights of Hungary, 2024) hazırlanmasında yer almaktadır.

ABD'de Çevre Ombudsmanlığının kurulmasıyla birlikte(Ege, 1971: 857) kararları çevresel etkiye sahip olan ve eylemleri Çevre Koruma Ajansı'nın (EPA) yetkisine tabi olmayan kurumların işlemlerini denetleme imkânının ortaya çıkacağı, vatandaş için çevresel karar vermenin karmaşık bürokrasisine meydan okunabileceği ve EPA'nın yetkisinin dışındaki kurumlar tarafından çevresel kalitenin dikkate alınmasının sağlanacağı, gerekçe olarak ileri sürülmüştür.

Colorado'daki Çevresel Adalet Ombudsman'ın görevleri olarak şunlar sayılabilir (CDPHE, 2024): İlgili makamlarla çevresel adaleti teşvik edecek işbirliği yapmak, etkilenen toplulukların ombudsmanla iletişim kanallarını artırmak, çevre ve sağlıkla ilgili resmi kurum ile topluluk arasında iki yönlü bilgi akışını sağlamak, alt gelir grubunun yoğun olduğu yerlerde yüz yüze toplantılara öncelik vermek, etkilenen toplulukların karar alma süreçlerine katılımını sağlayacak yolları belirlemek, çevresel adaletle ilgili şikâyetleri ele alacak prosedürler oluşturmaktır. Ayrıca çevresel adaleti içeren politikalarla ilgili karar alma süreçlerinde, etkilenen toplulukları savunmak.

Avusturya Çevre Ombudsmanlığı'nın kuruluş amaçları, doğal çevrenin korunması, çevre üzerindeki zararlı etkilerinin önlenmesi ve mevcut kirliliğin azaltılması; ülkeye veya doğaya zararlı etkilerin önlenmesi ve mevcut kirliliğin iyileştirilmesi (FAO, 2024) olarak ifade edilmektedir.

Kenya'daki Ulusal Çevresel Şikâyet Komitesi(NECC) adıyla faaliyette bulunan çevre ombudsmanlığı, çevrenin durumuyla ilgili şikâyetleri, iddiaları ve şüpheli çevresel bozulma vakalarını kendiliğinden araştırmakla görevlidir. Ayrıca çevresel konularda vatandaşlar adına kamu yararına olan davaları üstlenmektedir. Çevresel çatışmaların çözümü için bir tartışma ortamı sağlayarak ve çevre politikasına katkıda bulunarak halkın çevresel adalete erişimini kolaylaştırmak amacındadır(NECC, 2024).

Çevre ombudsmanlığı, çevresel adaletin sağlanması ve çevre hakkı ihlallerinin önlenmesinde önemli bir role sahiptir. Bu tür kurumlar çevre ile ilgili politika belirleyicilere, kamu yöneticilerine ve politikaları uygulayan merkezi ve yerel düzeydeki kamu görevlilerine tavsiyelerde bulunabilmektedirler. Yaşanan çevre sorunları ve çevreye yönelik endişeler konusunda ombudsmana başvuru yapılabilmektedir. Sorunların çözümü kadar endişelerin de politika yapıcılar tarafından dikkate alınmasına etki edebilme gücündedir. Çevre ombudsmanlarının belli bir uzmanlığa sahip olmaları genel ombudsmanlıklara oranla, idarenin çevresel kararlarına ilişkin şikâyetleri ele alma kapasitelerinin daha iyi olacağına ilişkin beklentiler ortaya çıkarmaktadır.

3.ÇEVRE OMBUDSMANLARININ VE OMBUDSMANLARIN ÇEVRESEL İŞLEMLERİNE İLİŞKİN ÖRNEKLER

Klasik ombudsman, soruşturma ve raporlar aracılığıyla idari karar vermenin kalitesini artırabilmektedir. Bu nedenle çevre ombudsmanlarının ya da genel amaçlı ombudsmanların çevreyle ilgilenmesi önemlidir. Çünkü çevredeki sorun ve kötü işleyiş, yerel boyutları aşan, küresel olarak tüm canlı ve cansız çevreyi ilgilendiren bir özellik taşımaktadır. Sağlıklı çevrenin bir hak olarak benimsenmesi, çevreye ilişkin zararların giderilmesi için bu kurumların harekete geçmesindeki en önemli gerekçe olarak görülebilir.

İnsan haklarından etkili bir şekilde yararlanmada çevresel zararın doğrudan ve dolaylı olumsuz etkileri olabilir. Çevrenin korunması insan refahına ve insan haklarından yararlanmaya katkıda bulunabilir(Liaska ve Sayas, 2018). Ombudsmanlar, çevresel politikaların etkisini izleme, çevre sorunlarına dair raporlar hazırlama ve politika yapıcılara bu konularda rehberlik etmede önemli role sahiptirler. Bu da çevre politikalarının daha şeffaf, hesap verebilir ve etkili olmasını sağlamaktadır.

Örneğin, Namibya'da Ombudsman tarafından atık sahalarının denetimi yapılarak çevresel zararlar ortaya konulmuştur. Yasadışı atık boşaltımı ve kum madenciliği, ovaların korunması ve plastik poşetlerin yasaklanmasına ilişkin raporlar ilgili bakanlıklara sunulmuştur. Çevreye zarar veren bazı madencilik faaliyetlerine yasaklar getirilmesi sağlanmıştır. Her ne kadar kötü yönetim ve insan hakları ihlalleri Ombudsmanlık Ofisi'nin çalışmalarında hayati rol oynasa da Ombudsman'ın çevresel yetkisi Namibya'da çevrenin korunmasına yönelik ilerici bir adımdır (Ruppel-Schlichting, 2022: 700).

Macaristan'da Ombudsman her yıl taraf olduğu davaları raporlamakta ve dilekçelere ilişkin istatistiksel bir analiz hazırlamaktadır. Bu raporlar çevre politikası oluşturmanın önemli göstergeleri olarak katkı sunmakta ve Ombudsman'ın gelecekteki çalışmalarına ışık tutmaktadır. Şikayetler, belirli çevresel konulardaki yasaların eksikliğini, yanlış kullanımını veya ihlalini yansıtan kategoriler halinde gruplandırılmaktadır. Bu, yargısal çevre rejiminin sistemsel sorunlarına ışık tutmaya ve halkın çevresel yönetim konusundaki görüşlerini yansıtmaya yarar sağlamaktadır (OHCHR, 2024).

Ontario'da (Kanada) bir kalkınma projesinin, yakındaki bir göl ile daha geniş bir ekosistemi ve yerel hayvan popülasyonlarını etkileyeceğinden endişe duyulmasıyla ilgili olarak Doğal Kaynaklar ve Orman Bakanlığı'na yapılan başvurunun cevapsız kalması sonucunda ombudsmana başvurulmuştur. Ombudsman aracılığıyla taraflar ilgili Bakanlığın temsilcisiyle görüşerek bilgi almışlardır. Toplantının ardından dile getirilen endişelere yönelik olarak ombudsman tarafından araştırma başlatılmıştır (Ombudsman Ontario, 2024).

Yunan Ombudsmanı, özellikle çevre kirliliği, peyzaj bozulması, yer altı veya yer üstü sularının kirlenmesi ve çevre düzenlemelerinin ihlali gibi vakalarda yasal çerçevenin uygulanması yönünde baskılar yapmaktadır. Örneğin çevresindeki fabrikaların atıklarıyla ciddi bir kirlilik kaynağı haline gelen Asopos Nehri vakasında Ombudsman, "Çevresel Krizin Yönetimine İlişkin Bütünleşik Program"da yer alan kurumlar arasında bilgi alışverişini ve işbirliğini sağlayarak süreci hızlandırmak için müdahalede bulunmuştur. Avrupa Konseyi Avrupa Sosyal Haklar Komisyonu ise Yunanistan'ı oy birliğiyle kınamıştır (The Greek Ombudsman, 2012; Liaska ve Sayas, 2018).

Honduras'ta, anayasal hak ve özgürlükleri garanti altına almak amacıyla 1995 yılında oluşturulan İnsan Hakları Ulusal Komiserliği Ofisi (CONADEH),

bir çevre ombudsmanlığı hizmetine de sahiptir. 2016 yılında çevre sağlığı ihlallerine ilişkin 41 şikâyetin alınması Honduras'ta insan haklarını koruma çerçevesinde çevresel endişelerin dikkate alındığını göstermektedir(ECLAC, 2018: 115). Zambiya Ombudsmanı ise büyük oranda, madencilik faaliyetlerinin yaygınlaşmasıyla insanların evlerinden taşınmaları ve su kaynaklarının kirlenmesi ile ilgili şikâyetlerle ilgilenmektedir(The Office of the Ombudsman, 2018).

Rusya'da Ombudsman, elverişli bir çevreye sahip olma ve çevrenin durumu hakkında güvenilir bilgi edinme hakkı veya bir çevre suçu nedeniyle insan sağlığına veya mala verilen zararın tazmin edilmesi gibi vatandaşların ihlal edilen çevresel haklarının tespit edilmesi ve eski haline getirilmesinde aktif olarak yer almaktadır. Ayrıca Ombudsman'ın çevreye ilişkin konularda vatandaşların başvurularını değerlendirirken tespit ettiği sorunlu noktalar, sağlıklı bir çevrenin oluşturulması konusunda yasal uygulama mekanizmasını iyileştirmek için devletin öncelikli çalışma alanlarını belirlemede yardımcı olmaktadır(Olenev, 2021: 1).

Hırvatistan'da ombudsmana iletilen elektromanyetik, gürültü, hava, su veya toprak kirliliği ve atık yönetimine ilişkin şikâyetler artmaktadır. Vatandaşların sağlık endişeleri, uzun süren soruşturma prosedürleri ile denetimlerin verimsiz ve şeffaf olmaması gibi şikâyetler de iletilmektedir. Ombudsman ise, 2014 yılından itibaren sürekli olarak hükümete, çevre ve halk sağlığına zarar veren projelerin planlanması ve inşası öncesinde Sağlık Etki Değerlendirmesini uygulamaya koyması(Republic of Croatia Ombudsman, 2018) konularında tavsiyelerde bulunmaktadır.

Litvanya Ombudsmanı ise, çevreyle ilgili konularda mahkemeye başvuru hakkının uygulanmasına yönelik süreçler hakkında kamuoyuna açık ve ayrıntılı bilgilerin sunulmasında yetersiz kaldığı eleştirisini yapmıştır. Çevre Bakanlığı'na, Bakanlığın internet sitesinde ve başka yollarla kamuoyuna ayrıntılı ve doğru bilgilerin sağlanması ve bilgilerin gerektiğinde güncellenmesi yönünde tavsiyelerde bulunmuştur. Konuya yönelik gelişmeler konusunda otuz gün içinde bilgilendirme talep etmiştir (Parliamentary Ombudspersons of Lithuania, 2023).

Samoa Ombudsmanı 2017 yılı İnsan Hakları Durum Raporu'nda kadın ve çocukların iklim değişikliğine bağlı çeşitli risklere maruz kaldığını ve iklim değişikliğinin etkilerinin nesiller arası doğasına vurgu yapmıştır. Bu gerekçelerle Ombudsman, hükümete Samoa Anayasası'nın 15. Maddesi'nde sağlıklı bir çevre hakkı ve gelecek nesillerin haklarını ilan eden bir hükmü içerecek şekilde bir değişiklik yapılması gerektiğine yönelik tavsiyede bulunmuştur(GANHRI, 2022:

8). Yine bu ülkede halkın % 70'inin kıyıda bir kilometre içeride yaşaması, deniz yükselmesi ve tayfun nedeniyle zarar görüp yer değiştirmelerini zorunlu hale getirmiştir. Ombudsman, yer değiştirmede insan haklarının nasıl korunacağını gündeme getirerek hükümete tavsiyelerde bulunmuştur. Halkın yerleştirmesinden iki yıl sonra Ombudsman, yer değiştirmede insan temelli bir yaklaşım benimsendiği değerlendirilmesini yaparak ilgili bakanlıklara "B" notu vermiştir (Eisen ve Eschke, 2020: 39).

Ülke örnekleri ombudsmanların, çevre kalitesinin iyileştirilmesinde, vatandaşların çevresel adalete erişiminde, çevreye ilişkin politikaların izlenmesinde ve çevre politikasının oluşturulmasında, çevreye ilişkin zararlı faaliyetlerin yasaklanmasında ciddi önemde rollere sahip bir kurum olduğunu ortaya koymaktadır.

Bunlara ek olarak küresel anlamda bir çevre savunuculuğunun veya sınır ötesi çevre denetiminin ombudsman kurumları için önemli bir görev (International Ombudsman Institute, 2018) olduğu kabul edilmelidir. Sınır ötesi çevresel konularda hem işbirliği hem de arabuluculuk faaliyetlerinin başlatılması ve bunlara ağırlık verilmesi için ombudsmanlıklar önemlidir. Dünya olarak ekolojik sınırlarımızın ortak veya tek olması nedeniyle ombudsmanların bu görevi yerine getirmeleri için gerekli kolaylaştırıcı şartların sağlanmasına yönelik işbirliği yapılması büyük önem taşımaktadır.

4. ÇEVRE OMBUDSMANLIĞININ KURULUŞ VE İŞLEYİŞİNE İLİŞKİN ENGELLER

Ombudsmanlık kurumu adı altında genel olarak çok çeşitli kategorilerde hizmet verilmektedir. Ancak ülkelerin sosyoekonomik yapısı ve siyasi koşulları, hangi konuların daha öncelikli olduğu konusunda da önemli bilgiler sunmaktadır. Örneğin (Ruppel-Schlichting, 2022: 693) Namibya'da Ombudsman'ın çevresel konulardaki potansiyeline ilişkin farkındalığın düşük olması, özel olarak eğitilmiş yeterli personelin ve mali kaynakların eksikliğinin yanı sıra ağır iş yüküne sahip olması da Ombudsman'ın çevresel konulardaki faaliyetleri açısından ortaya çıkan önemli engellerdir.

Genel ombudsmanların görev alanlarının geniş olması ve çevre konularını da kapsamaları çoğu ülkede diğer uzmanlık ombudsmanlarında olduğu gibi

çevre alanında faaliyet yürüten ayrı bir ombudsmanlığın kurulmasına engel olabilir. Özellikle çevresel konularda başarılı çalışmalar ve denetim yapma gibi özelliklerinin olması, çevresel ombudsmanlığın ayrı bir kurum olarak kurulmasına olan ihtiyacı ortadan kaldırmaktadır.

Ombudsmanlık dışında çevre konusunda resmi kurumların hızlı ve etkili çözümler üretilip karar alması da ombudsmanlığa olan ihtiyacı azalttığından, ombudsmanlık kurumuna olan ihtiyacı azaltan bir etken olarak görülebilir.

Halkın çevre konularına olan duyarsızlığı kadar ombudsmanlık ofisinin işleyişi hakkında bilgi sahibi olmamaları, bu kurumun işleyişi açısından önemli bir sorundur. Ombudsmanlığa iletilmeyen şikâyetlere cevap verme olasılığı ortadan kalkmakta ve vatandaş destekli bir işleyiş azalmaktadır. Yani hem vatandaşın şikâyetlerinin alınmaması hem de dönüş yapılamaması, bu kurumların tanınırlığını ve dolayısıyla güvenilirliğini azaltmaktadır. Örneğin: (Parliamentary Commissioners' Office, 2008: 18) Macaristan'daki genel ombudsmanlık kurumunun adını bilenlerin oranı % 72 iken yetişkin nüfusun yalnızca % 17'sinin 'yeşil ombudsman' olarak adlandırılan 'Gelecek Nesillerden Sorumlu Meclis Komiseri' adını duyduğu rapor edilmiştir.

Şikâyet sayısının artması, ombudsmanın iş yükünü artıracığından çalışmalarda aksamalara ve zararın veya ihlalin giderilmesine ilişkin girişimlerin gecikmesine neden olabilir. Ayrıca mevcut personelin bu şikâyetler karşısında zorlanması söz konusu olabilir.

Hükümetler tarafından yapılabilecek baskılar ve engellemeler de söz konusu olabilir. Örneğin (Council of Europa, 2015) Sırbistan'da bazı politikacılar ve medya kuruluşları Ombudsman'ın bağımsızlık ve itibarını zedelemeye yönelik ortak bir çaba içerisine girmişlerdir. Bunun üzerine Avrupa Konseyi, Sırbistan Başbakanına Ombudsman'ın bağımsızlığına saygı gösterilmesini ve çalışması için uygun ortamın oluşturulması çağrısında bulunmuştur. Nihayetinde çevreye yönelik zarar ve ihlallerden sorumlu tutulan hükümetin, ombudsmanın eylem ve işlemlerinde veya denetlemelerinde karşı veya davalı taraf olarak yer alması, ombudsmana yönelik baskı unsuru olabilir.

Bunlara ek olarak kaynak ve personel yetersizliği de önemli bir engel olarak sayılabilir.

SONUÇ

Çevre zararlarının ve ihmallerin artması, çevre ombudsmanlığının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu kurumlar, çevresel sorunların çözümünde etkili bir araç olabilirler ve çevre politikalarının daha adil, şeffaf ve sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesine yardımcı olabilirler. Şikâyetleri alıp anlaşmazlıkları çözmekle kalmadığı gibi kamu yönetiminin de yasalara uymasını sağlamada önemli etkiye sahip olabilmektedirler.

Ombudsmanlar, çevreye yönelik kötü işleyiş ve uygulamalara karşı karar alma makamı olarak değil, vatandaş adına ve vatandaş için kamu yönetimi karşısında taraf olarak yer almaktadır. İdarenin çevreye yönelik karar ve eylemlerinin neden olduğu olumsuzlukların, zararların, anlaşmazlık ve mağduriyetlerin giderilmesinde önemli bir aracı ve denetim mekanizması olarak işlev görmektedir. Bu denetim ve aracı rolüyle de kamu yönetiminin çevreye yönelik karar ve uygulamalarının iyileştirilmesine katkı sunmaktadır.

Çevresel konularda uzmanlaşmış ombudsmanlık kurumu, çalıştırdığı personel, edindiği bilgi birikimi ve deneyimle şikâyetlerin daha çabuk ele alınıp ilgili otoritelere bildirilmesinde daha etkili olabilirler. Bu nedenle çevre konusunda uzmanlaşmış ombudsmanlık kurumlarının oluşmasını kolaylaştıracak ve işleyişini güvence altına alacak karar ve uygulamalara ihtiyaç vardır ve bu ihtiyaç giderek artmaktadır.

Elbette ombudsman bütün sorunları çözen bir mekanizma olarak görülemeyeceği gibi, sorunların gündeme alınmasında ve kuruma yansıyan şikâyetlerin yönetime iletilmesinde ve yönetim tarafından gündeme alınmasında etkili bir mekanizma olduğu kabul edilmelidir. Çevre ombudsmanlığı, genel olarak çevresel konularda idari karar almanın iyileştirilmesinde etkili olabilen bir mekanizmadır. Bağımsız bir denetimin varlığı hükümetlerin çevresel konularda performansının artmasında ve çevre sorunları konusunda daha duyarlı hale gelmesinde etkili olur. Ayrıca çevre yönetiminde katılımcılık ilkesinin tesis edilmesinde önemli bir işleve sahip olabilir. Tüm bu işlevlerin gerçekleşmesi için ise halkın çevre ombudsmanlığı ve işleyişi hakkında bilgilendirilmesi ve ombudsmanlığın kendini iyi tanıtmaya çalışması gerekmektedir. Yani ombudsmanların hem kurumsal yapıyı ve işleyiş sürecini tanıtmaya hem de vatandaşın çevre konusundaki

hakları, çevresel suçlar ve zararlar konusunda bilinçlendirilmesinin sağlanması önem taşıtmaktadır.

evre ombudsmanlığının varlığı, çevresel zararların önlenmesi noktasında mahkemelere başvurmada zorlanan kişi ve gruplar için adalete erişimi sağlamak açısından gereklidir.

KAYNAKLAR

- Albasha, Ali (2018). "Does the 'climate change' require ombudsman services for environment?", <https://europeansting.com/2018/08/27/does-the-climate-change-require-ombudsman-services-for-environment/>, (02.01.2024).
- Amollo, Otiende (2016). "Challenges for Ombudsman Work Resulting from Multiple Mandates", <https://www.theioi.org/downloads/bddl7/33>, (23.03.2024).
- Avşar, B. Zakir (2021). **Ombudsman- İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi**. Hayat Yayıncılık, İstanbul.
- Ayeni, Victor (2005). "The Role and Effectiveness of the Ombudsman Institution", **National Democratic Institute for International Affairs**. https://www.ndi.org/sites/default/files/1904_gov_ombudsman_080105_5.pdf, (02.02.2024).
- Bizjak, Ivan (1999). Effectiveness Of An Ombudsman Institution, **Fifth Undp International Workshop On Ombudsmen And Human Rights Institutions** Almaty, 15-17 November, 1999. <https://www.varuh-rs.si/en/news/news/effectiveness-of-an-ombudsman-institution/>, (21.03.2024).
- CDPHE-Colorado Department of Public Health & Environment (2024). "Environmental Justice Ombudsperson", <https://cdphe.colorado.gov/ej/ombudsperson>, (13.03.2024).
- Council of Europa (2015, 01 Haziran). "The Commissioner Urges Serbia to Shield the National Ombudsman from Undue Pressure", <https://www.coe.int/es/web/commissioner/-/the-commissioner-urges-serbia-to-shield-the-national-ombudsman-from-undue-pressure>, (15.02.2024).
- Diamandouros, P. Nikiforos (2011). "Monitoring our impact on the environment: the role of Ombudsmen", <https://www.ombudsman.europa.eu/en/speech/en/10558>, (04.03.2024).
- ECLAC-Economic Commission for Latin America and the Caribbean(2018). **Access to Information, Participation and Justice in Environmental Matters in Latin America and the Caribbean: Towards Achievement of the 2030 Agenda for Sustainable Development**. <https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/df4bbf15-d052-4247-a17a-b56acc77a3d/content>. (28.05.2024).
- Ege, Karl J. (1971). "Enforcing Environmental Policy the Environmental Ombudsman", **Cornell Law Review**, 56(5), 847-863.

- Eisen, Nathaniel ve Nina Eschke (2020). Climate Change and Human Rights, German Institute for Human Rights
- European Network of Ombudsmen (2019). “How Ombudsmen can Develop the Use of ‘Soft Powers’ to Maximise Impact”. <https://www.ombudsman.europa.eu/webpub/eno-newsletter/2019/1/en/chapter2.html>, (23.03.2024).
- FAO (2024). “Environment Ombudsman law”, <https://www.fao.org/faolex/results/details/fr/c/LEX-FAOC089165/>.
- GANHRI-Global Alliance of National Human Rights Institutions (2022). **Practical Guidance for NHRIs on Addressing Human Rights and Climate Change**, <https://ganhri.org/wp-content/uploads/2022/07/Annex-II-GANHRI-Members-Activities-related-to-Climate-Change-Updated-to-20-June-2022.pdf>. (29.05.2024).
- Girindrawardana, Danang (2015, June 25). “The role of Ombudsman Institution in Improving Public Service Delivery”, <https://blogs.worldbank.org/en/governance/role-ombudsman-institution-improving-public-service-delivery>, (20.03.2024).
- Haász, Veronika (2019). **National Human Rights Institutions Is The Ombudsman Suitable For The Role?**, Doktora Tezi, Viyana Üniversitesi, Avusturya.
- Haren, Frans (2003). “Environmental Ombudsman In Third Year Of Operation”, <https://ideasforpeace.org/es/content/environmental-ombudsman-in-third-year-of-operation/> (02.20.2024).
- International Ombudsman Institute (2018). **Conclusions IOI International Workshop Good Environmental Governance: The Role Of Ombuds Institutions In Protecting Environmental Rights**, https://www.theioi.org/downloads/164q2/IOI_International%20Workshop_Vitoria-Gasteiz_2018_Conclusions.pdf.
- International Ombudsman Institute (2024). “About the IOI”, <https://www.theioi.org/the-i-o-i>, (05.03.2024).
- Jameison, Roberta (1997). “Ombudsman Institutions Around The World: Analysis And Comparison Of A Plurality And Practice”, https://www.theioi.org/downloads/cbhdl/ioi-canada_occasional-paper-59_roberta-jamieson_om-institutions-around-the-world-analysis-and-comparision_1997-1.pdf, (15.01.2024).

- Liaska, Emilia ve John Sayas, (2018). **Environmental Mediation as a Tool for Combating Environmental Criminality. Citizen's complaints and the Role of the Greek Ombudsman in the Fight Against Environmentalcrime**, <https://environmentalprosecutors.eu/conference2018/wp-content/uploads/2018/11/environmental-crime-Crete-20183.pdf>.
- Mwangonde, Martha Chizuma(2019). "Malavi Ombudsmanı", **2. İstanbul Uluslararası Ombudsmanlık Konferansı**, 18-19 Kasım, İstanbul.
- NECC(2024). "About NECC", <https://www.necc.go.ke/about-necc/>, (05.03.2024).
- Office of the Commissioner for Fundamental Rights of Hungary (2024). "The Role of the Ombudsman". <https://www.ajbh.hu/web/ajbh-en/the-role-of-the-ombudsman>. (29.05.2024).
- OHCHR (2024). "Ombudsman for Future Generations", <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Environment/ImplementationReport/Ombudsman%20for%20Future%20Generations.doc>. (20.03.2024).
- Olenev, Mihail (2021). Structural analysis of the national ombudsman activities in ensuring environmental human rights, E3S Web of Conferences 258, 05023 (2021). https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/abs/2021/34/e3sconf_uesf2021_05023/e3sconf_uesf2021_05023.html.
- Ombudsman Ontario (2024). "Energy & Environment". <https://www.ombudsman.on.ca/what-we-do/topics/energy-environment>. (20.02.2024).
- Ombudsman Western Australia (2020). "Effective Handling of Complaints Made to Your Organisation-An Overview", <https://www.ombudsman.wa.gov.au/Publications/Documents/guidelines/Effective-handling-of-complaints-made-to-your-organisation.pdf>, (21.03.2024).
- ÖKOBÜRO (2019). "Ombuds Offices for Environmental Protection", <https://www.oekobuero.at/en/legal-service/austrian-ombudsoffices-environmental-protection/>. (21.03.2024).
- Özden, Kemal (2005). Ombudsman-Yeni Yönetim Anlayışı İçin Bir Model. Tasam Yayınları, İstanbul.
- Parlak, Bekir ve Kadir Caner Doğan (2016). **Karşılaştırmalı Ombudsman İncelemeleri**. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

- Parliamentary Commissioners' Office (2008). "The Hungarian Ombudsman Institution (1995–2008)", <https://www.ajbh.hu/documents/14315/131278/Hungarian+Ombudsman+Institution.pdf/63e0bab0-2a3d-4384-9bba-b2c28176ff83?version=1.1&t=1363610334929>.
- Parliamentary Ombudspersons of Lithuania (2023). "How Are Your Environmental Rights Protected in the EU?", <https://www.lrski.lt/en/naujienos/according-to-the-seimas-ombudsperson-the-realization-procedure-of-the-publics-right-to-appeal-to-the-courts-on-environmental-issues-is-not-sufficient-in-lithuania/>. (15.02.2024).
- Provo City (2024). "Ombudsman & Property Management", <https://www.provo.org/departments/development/ombudsman>, (05.03.2024).
- Ruppel-Schlichting, Katharina (2022). "The Ombudsman And The Environment", <https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/9783748933564-693.pdf>, (15.03.2024).
- Republic of Croatia Ombudsman (2018). "Ombudsman Of The Republic Of Croatia -Case Study", <https://www.ararteko.eus/en/good-environmental-governance-role-ombuds-institutions-protecting-environmental-rights-ombudsman-republic-croatia-case-study>.
- Shindo, Mahito (2013). **The Environmental Ombudsman and Administrative Decision Making: An Assessment of Its Suitability for Japan**. Doktora Tezi, Macquarie Universitesi, Avustralya.
- The Greek Ombudsman (2012). **2012 Annual Report**. https://www.theioi.org/downloads/2c9i6/Greece_Annual%20Report%202012_EN.pdf, (01.15.2024).
- The Office of the Ombudsman (2018). "Role of The Ombudsman in Protecting Environmental Rights", <https://www.ombudsman.ie/news/role-of-the-ombudsman-in/>. (02.02.2024).

